

TÜRK DESTANLARINDAKİ AİLE ALGISI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Halil İbrahim Şahin*

Özet

Türk destanlarında kahramanlar, çoğunlukla aile bireylerini korumak veya yeni bir aile kurabilmek için mücadele ederler. Bu bakımdan aile, destanlar için oldukça önemli bir kurumdur. Bu makale, birey-aile ve aile-toplum ilişkileri bağlamında Türk destanlarındaki aile algısı üzerine bazı tespit ve değerlendirmeler içermektedir. Türk destanlarındaki sosyal hayat ve bu hayatta ailenin yeri, ailenin kuruluş aşamaları, kahramanın ailesi için verdiği mücadeleler, aile bireylerinin özellikleri ve aile bireyleri arasındaki ilişkiler makalenin odaklandığı temel konular arasındadır. Yapılan incelemenin neticesinde Türk destanlarında sağlam bir aile yapısının yer aldığı, destan kahramanları hayatları boyunca bu yapıyı kurmak ve muhafaza etmek için mücadele verdikleri ve destanlardaki güçlü sosyal yapının temelinde töreye dayalı olarak tesis edilmiş aile anlayışının bulunduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Destan, sosyal hayat, aile, toplum.

Abstract

Heroes generally fight in order to protect family members or establish a new family in Turkish epics. In this regard family is a very important institution for the epics. This article includes some detection and evaluations about family perception of Turkish epics, in context of individual-family and family community relations. This article focus on social life in Turkish epics and family's place in this life, stages of the family enterprise, hero's struggles for the family, characteristics of family members and relationship between family members. As a result of investigation have been concluded that there is a strong family structure in Turkish epics, throughout their life epic heroes fight to establish and maintain this structure and a strong foundation of social structure is based on family which it has been established on the basis of "Tore", in Turkish epics.

Key Words: Epic, social life, family, community.

* Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
BALIKESİR. hsahin@balikesir.edu.tr.

GİRİŞ

Kahramanın doğumu, gençliği ve akınları etrafında gelişen olayları anlatan destanların, geleneğin canlı olduğu dönemlerde bir eğlence unsuru olmanın ötesinde toplumun tarih bilincini geliştiren ve bireylerin topluma aidiyet duygularını pekiştiren bir işleve sahip olduğunu söylemek mümkündür. Toplumun “öteki”sini tarif eden, ona karşı verilen mücadelenin önemini vurgulayan, bu mücadelede en büyük görevin genç kahramanlara düştüğü mesajını vererek topluma yeni katılmaya hazırlanan gençler için idealler oluşturan destanlarda sosyal ve kültürel yapıyla ilgili önemli bilgiler de bulunmaktadır. Esasında destancı, dinleyicilerine nasıl bir toplumda yaşadıklarını, bu toplumun değer yargılarını, kutsallarını, doğaya bakış açısını, evren algısını, kısacası bir felsefe sunmaktadır. Başka bir ifadeyle Türk destanlarını dinleyen veya okuyan bir kişi, bu toplumun neye inandığını, nelerden korktuğunu veya çekindiğini, nasıl beslendiğini ve eğlendiğini, toplumun hangi gruplardan ve nasıl oluştuğunu, yasalarını, cezalarını, geleneksel uygulamalarını kısacası Türklerin hayatını bulur. Bu yönüyle destanlar, günümüzde de Türklerin toplum yapısını, psikolojisini, felsefesini, tarihini, coğrafyasını, folklorunu vb. incelemek isteyenler için temel başvuru kaynağı durumundadır.

Aile kurumunun destanlardaki konumunu belirlemeyi hedefleyen bu çalışmaya da destanlar, çok çeşitli ve zengin bilgiler sunmaktadır. Birey-aile ve aile-toplum ilişkilerini somut örneklerle anlatan Türk destanları, ailenin yapısını, kuruluş aşamalarını, aile üyelerinin görev ve sorumluluklarını, aile içi ilişkileri ve ailenin toplum için değerini bütün ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Destanlarda kahramandan önce karşımıza aile kurumu çıkar. Daha destan kahramanı ortaya çıkmadan anlatı, onun ailesinin tanıtılmasıyla başlar. Kahramanın ailesi tanıtılır, çocuksuz bir ailenin çocuk sahibi olmak için verdiği çaba, çocuk doğunca ailenin sevinci ve doğumun büyük bir toyla kutlanması anlatılır. Destan kahramanı gençlik çağına gelip akına çıkacağı, diğer bir deyişle mücadele için evinden, yurdundan ayrılacağı zaman geldiğinde ilk önce ailesiyle vedalaşır. Akın dönüşü ise onun yolunu yine ailesi gözler, bu yüzden kahraman, dönüş yolundaki ilk uğrak yeri olarak evini tercih eder. Genellikle bir ailenin tek çocuğu olan destan kahramanı çok geçmeden kendine bir aile kurar ve bu kez de o babalık yapmaya hazırlanır. Bu haliyle destanlar, ailenin gerekliliğine, bütünlüğüne, sürekliliğine, korunmasına, kısacası sağlam bir toplum için sağlıklı bir ailenin lüzumuna işaret ederler.

Türk destanlarında aile algısını, ailenin kuruluş aşamalarını, aile bireylerini ve ilişkilerini tahlil etmeyi amaçlayan bu çalışmanın birinci bölümünde, “Türk destanlarında sosyal hayat nasıl tasvir edilir ve bu hayatta aile ne anlama gelir?” sorusuna cevap aranmaktadır. İkinci bölümde ise destanlarda ailenin hangi aşamalar takip edilerek ve nasıl kurulduğu değerlendirilirken üçüncü bölümde ise aile bireylerinden bahis açılmaktadır.

Babanın, annenin ve çocukların kimlikleri üzerine tespit ve değerlendirmelerin yapıldığı üçüncü bölümde aile üyeleri arasındaki ilişkiler de irdelenmiştir. İlk olarak destan kahramanlarının yaşamları boyunca tesis etmeye uğraştıkları sosyal hayata, başka bir ifadeyle ideal dünyaya ve bu dünyada ailenin konumuna yakından bakalım.

TÜRK DESTANLARINDA SOSYAL HAYAT VE AİLE

Türk destanlarında avcılık veya hayvancılıkla uğraşan, sosyal gruplar açısından zengin, toplum içi ilişkileri gelişmiş hareketli bir toplum karşımıza çıkar. Destanlarda atı eğitmiş, boylar halinde yaşamaya başlamış, akrabalık ilişkilerini tesis etmiş; barınma, yeme içme, eğlenme ve eğitimde kültürel değerler oluşturmuş toplumla ilgili ilk bilgiler aile üzerinden verilir. Destancı, özellikle güney Sibiryaya Türk destancıları, destana dünyanın yaratılması, yeryüzünün oluşması ve şekillenmesiyle başlarlar. Dağlar, tepeler, denizler, ırmaklar, bitki örtüsü ve hayvanların oluşumundan sonra insanlardan, özellikle de sosyal bir grup haline gelmiş insanlardan bahsedilir. Bu sosyal grup, çoğunlukla bir ailedir. Hakasların Altın Arığ destanı da böyle bir girişe sahiptir:

“Yeryüzü oluşmaktadır./Madenler ortaya çıkmaktadır./Yerin yükseği ak zirveler./Oluşmaktadır./Geniş yatağında coşkun akan sular./Ak vadilere yayılarak akıp./Altmış yetmiş kola ayrılmaktadır./Engin kırlar yeşermiş./Derin göller oluşmuş./Derin göllerin dibinde/Büyülü balıklar yetişmektedir./Ağaç, taşlar oluşmakta./ Genç ağaçlar, sallanıp durmaktadır./Genç ağaçlarda sincaplar oynamaktadır./Kanatlı kuşlar uçmaktadır./Yeryüzünün zirvesi Altay dağı yükseliyor./Altay dağının eteğinde/Uçsuz bucaksız ak deniz suyu./Orada çağlayarak akmaktadır./Ak deniz suyunun aktığı yerde/Ak çiçekli ak vadiler;/Ak çiçekli ak vadilerde/Aygırlı yıkları/Yayılmaktadır./Yeşil çiçekli yeşil vadilerde/Boğalı inek sürüsü/Yayılmaktadır. /Ak deniz suyunun kıyısında,/Halk yerleşip, yurt tutmaktadır.” (Özkan 1997: 37).

Bu tasvirten sonra anlatı daha özele, bir ailenin yapısına ve yaşam tarzına indirilir. Tabiat ne kadar mükemmel bir halde ve düzen içindeyse toplumda, özellikle de ailede aynı şekilde huzur ve düzen aranır. Bu yüzden Türk destanları çoğunlukla çocuksuzlukla başlar ve bu eksikliğin giderilmesiyle devam eder. Çocuk, ailenin huzuru, mutluluğu ve bütünlüğü için oldukça önemlidir. Türk destanlarında çocuksuzluk mutlaka giderilmesi gereken bir eksiklikler. Başka bir ifadeyle Türk destanları, çocuksuzluktan muzdarip yaşlı anne babanın sıkıntısını anlatarak başlar. Biyolojik olarak çocuk sahibi olma yaşını geçirmiş çiftler, olağanüstü yollardan çocuk sahibi olmaya çalışırlar. Manas Destanı'nda Cakıp Han, on dört yıllık evli olmasına rağmen çocuğu olmadığından yakınmaktadır (Yıldız 1995: 537).

Türk destan geleneğinin başyapıtlarından Dede Korkut Kitabı'nda çocuksuzluğun bir problem olarak algılandığını ve bu durumun ortadan kaldırılması için çeşitli yollara başvurulduğunu görürüz. Dirse Han Oğlu Boğaç Han Boyu, Oğuz toplumunun çocuğa, dolayısıyla aile bütünlüğüne verdiği değeri yansıtmaması açısından oldukça kıymetli bir anlatıdır. Toplumun en üstünü temsil eden hanlar hanı Bayındır Han, devletin zirvesinde çocuksuzluğu lanetlenme olarak değerlendirir ve toyda beyleri sahip oldukları çocuklara göre sınıflandırır. Bu boyda anlatılanlara göre Bayındır Han, yılda bir kez büyük bir toy düzenleyip iç ve dış Oğuz beylerini bir araya getirmektedir. Normal şartlarda beyler, hünerlerine ve erdemlerine göre toyda yerlerini alırlarken bu kez Bayındır Han, oğlu olanın ak otağa, kızı olanın kızıl otağa, çocuğu olmayanın ise kara otağa oturacağını söyler. Dirse Han, toya gelip kendini kara otağda bulunca bunun normal bir durum olmadığını *"Bayındır Han benim ne eksikliğim gördü, kılıcumdan-mı gördü, suframdan-mı gördü, benden alçak kişileri ağ otağa kızıl otağa kondurdu"* diyerek belli eder (Ergin 1997: 78-79). Kam Püre ise Bayındır Han'ın sohbetinde diğer beylerin oğullarını gördüğünde ağlamaya başlar. Beyler, Kam Püre'nin neden ağladığını sorduklarında çocuğu, daha doğrusu bir oğlu olmadığı için ağladığı ortaya çıkar. Oğuz beyleri Kam Püre için el açıp dua ederler ve bu sayede Kam Püre bir oğul sahibi olur (Ergin 1997: 211-213).

Tıva Türklerinin destanı Alday-Buuçu'da kahraman üç yüz yaşındadır ve çocuksuzluktan muzdariptir. Çocuksuzluğu gidermek için Hüürtüñ-Kızıl tayganın güney yamacındaki bir mağarada bulunan lamaya dilekte bulunur. Alday-Buuçu'nun dileğini geri çevirmeyen lama, kahramana bir ilaç vererek bunu eşine üç gece içirmesini öğütler. Lamanın söylediklerini yapan Alday-Buuçu, bir oğul sahibi olur (Ergun vd. 2004: 211-213).

Türkmen destanlarında çocuksuzluğun önemli bir eksiklik olarak görüldüğü destanların başında Tulum Hoca destanı gelir. Tulum Hoca, Gonrat yurdunun hanı Toktamış'ın veziridir, ancak onun bir eksiği vardır. O da çocuğunun olmamasıdır. Çocuğu olmayanın uğursuz ve bereketsiz olduğunu söyleyen Toktamış Han, Tulum Hoca'yı yurttan kovar. Tulum Hoca, malını mülkünü fakire fukaraya dağıtarak eşiyile birlikte yurdundan ayrılıp çöllere çıkar, çölde aç susuz dolaşır, Hakim Ata'nın mezarını ziyaret eder, çaresiz halde çölde dolaşırken bir çınar ağacına rast gelir. Bu ağaçta bir simurg yuvası, yuvanın içinde de yeni doğmuş bir bebek vardır. Tulum Hoca, bu çocuğu evlat edinerek çocuksuzluğunu giderir (Şahin 2011: 319).

Özbek Türklerinin Alpamiş destanı da Bayböri ile Baysarı'nın çocuksuz oldukları için toyda karşılaştıkları kötü muameleyle başlar. Kongırat yurdunda yaşayan beyler, bir sünnet toyuna katılırlar, ancak kimse gelip beylerin atının dizginini tutmaz, onları karşılamaz. Kendileri atlarını bağlayıp kalabalığa gelirler, ancak kimse altlarına minder koymaz, konuklardan arta kalan yemekler önlerine getirilir. Bu duruma şaşırın beyler *"Bizler on altı soy Kongırat'ın zengini ve şahı olsak, bizler gelince atımızı tutardınız, gönlü-*

müzü hoş tutardınız, altımıza minder koyardınız, bu defa bizden ne kötülük gördünüz ki, bizi böyle hürmetsiz karşıladınız?” diye sorarlar. Kalabalıktan birisi, yapılan bu muameleye sebep olarak beylerin çocuk sahibi olmamasını gösterir ve onlara karşı tahkir edici bir üslup kullanır. Bu olaydan sonra beyler, Hz. Ali'nin mezarını arayıp bulurlar ve burada kırk gün geceleyerek çocuk isterler, ancak hemen isteklerine kavuşamazlar. İkinci kırk günde her iki bey de çocukla müjdelenirler (Yoldaşoğlu 2000: 25-27). Türkmen destanlarında da örneğine rastladığımız tahkir ve yaptırım sonucunda çocuk için harekete geçme durumu, Alpamış destanında da yer alır. Destanda halkın, beylere yaptırım uygulaması, onların çocuk sahibi olmasında itici bir güç işlevi görmüştür.

Destanlardaki çocuksuzluk motifi, toplumun çocuğa, soyun devamına ve ailenin bütünlüğüne verdiği önemi gösterdiği gibi bu konudaki yaptırımlarını da yansıtmaktadır. Çocuksuz olan kişi, bey veya han olsa dahi toplumun tavrında bir değişimin olmadığını, onlara da aynı şekilde diğer insanlar gibi yaptırım uygulandığını görüyoruz. Ayrıca çocuksuzluğun konu edildiği bu sahnelerde çocuksuzluğa çare arama yolları da yer almaktadır. Tıbbi birtakım önlemler yer alsa da destanlarda çocuksuzluğu, evliya, derviş gibi olağanüstü güçler ortadan kaldırmaktadır. Türklerdeki atalar kültürünün bir devamı olarak nitelendirilebilecek kutsal şahısların mezarlarından çocuk dileme, destanlarda yaygın sahneler arasındadır.

Türk destanlarında kahramanların önemli vazifelerinden birisi ailenin bütünlüğünü ve huzurunu korumaktır. Bazı destanlarda kahramanı harekete geçiren asıl unsur, ailenin yağmalanması veya aile bireylerinden herhangi birinin düşman eline geçmesidir. Destan kahramanı, yurdunu yağmalayarak eşini veya çocuklarını esir alan düşmana karşı mücadele verir. Konuyla ilgili örneklerin başında Dede Korkut Kitabı'nda yer alan Salur Kazan'ın evinin yağmalanmasını ve Salur Kazan'ın tutsak olan annesini, eşini ve oğlunu kurtarmasını anlatan boy gelmektedir. Salur Kazan, evinin yağmalanıp annesinin, eşinin ve oğlunun tutsak alındığını öğrendiğinde parçalanmış ailesini yeniden bir araya getirmek için uğraş verir. Oğuz beylerinin de yardımıyla düşmanı mağlup eden Kazan, ailesini, malını mülkünü kurtarıp yine yurdunda evini tesis eder (Ergin 1997: 115).

Güney Sibirya Türk destanlarında da sık sık kahramanların yurtları, dolayısıyla aileleri yağmalanır, eşleri ve malları ganimet olarak uzak ülkelere götürülür. Kahramanın yurdunu yağmalayıp ailesini bölenler, düşman hanlar, olağanüstü varlıklar (devler, tepegöz vb.) veya mitolojik varlıklardır. Destan kahramanı ise yağmalanarak alınan eşini ve mallarını geri getirmek için harekete geçer. Yağmayı gerçekleştiren kişi veya yaratıklarla savaşan kahraman, onlara galip gelmeyi başararak hem ailesini hem de mallarını geri alıp yurduna döner (Ergun vd. 2004: 179-180). Örneklerini çoğaltmanın mümkün olduğu ailenin yağmalanarak bazı aile üyelerinin tutsak edilmesi ve kahramanın mücadele yoluyla dağılan ailesini tekrar bir araya ge-

tirmesi durumu, Türk destanlarında aileye verilen değeri ve destan kahramanlarının ideallerini yansıtmaktadır. Destan kahramanları için ideal ve mutlu hayatın bütün ve sağlıklı bir aileden geçtiğini pek çok destanda görebiliyoruz. Bu örneklerle yakından bakalım.

Vahşi bir hayvanı yenerek alplığını gösteren ve daha sonra evlenerek çocuk sahibi olan Oğuz Kağan, dünyanın dört bir yanına akınlar düzenleyip dünya hâkimiyeti kurduğunda hemen yanında oğulları, yani ailesi vardır. Diğer bir ifadeyle akınlarını tamamlayan Oğuz, oğullarıyla bir araya gelip ülkesini onlar arasında taksim eder ve ailesiyle birlikte yaşamaya başlar (Ergin 1988: 24-25). Diğer destan kahramanları için olduğu gibi Oğuz için de normal ve huzurlu bir hayatın yolu bir arada bulunan aileden geçmektedir. Hatta destan kahramanlarının yurduna, ailesine dönüşü çoğunlukla bir toyla kutlanır. Başta Oğuz Kağan Destanı olmak üzere Türk destancılık geleneğinde akın dönüşlerinde kahraman için toy düzenlenir (Duymaz 2005: 37-60).

Özellikle Tıva Türklerinin destanlarında huzurlu yaşamla ilgili tasvirler daha belirgindir. Alday-Buuçu'nun son kısmında kahraman, düşmanlarını yok ettikten sonra kötü ruhların giremeyeceği demir surlar, şimşeğin delemeyeceği, alttan şeytanın gelemeyeceği demir döşek, yorgan ve tavan yaparlar. Bu şekilde mutlu mesut yaşamaya başlarlar (Ergun vd. 2004: 288). Aldın-Çaagay'da ise *"İşte böyle Aldın-Çaagay/Çoluk çocuğunu doğurtup/Ulu yurdunu kurup/Yuva malını bakıp/Oyuna oyun katıp yaşayıp/Gönlünce yaşayıp/Gidivermiş"*(Ergun vd. 2004: 547), diğer bir Tıva destanı *"Ulu yurdunu, devletini kurup,/O yurdu barışa, refaha kavuşturup,/Yaşlı ana babasını,/Ulu ak otağına oturtup,/Tepe yere otağını kurup,/Yokuş yere malını yapıp,/Neşesine neşe, mutluluğuna mutluluk katıp,/Yaşayıverdiler haa!"* şeklinde aile birlikteliğine vurgu yapan bölümler yer almaktadır (Ergun vd. 2005: 344). Bütün bu parçalar, destanlardaki huzurlu hayatın, büyük oranda toplumun kozmosa kavuşmasına, sosyal ilişkilerin normale dönmesine, kısacası tabiatı var olan düzenin toplumda da hâkim olmasına bağlı olduğunu gösterir niteliktedir.

Türk destanlarında kahramanların mutlaka düşmanları bertaraf etmesi gerektiği vurgulanır, ancak bu düşüncenin ardında özellikle aileyi koruma düşüncesinin yattığını belirtmek gerekir. Bu, sağlıklı ve barış içinde yaşayan bir toplum için olmazsa olmaz şartlardan birisidir. Kahraman için ailenin bölünmesi, savaş ve mücadele sebebidir. Destan kahramanı yurduna ve toplumuna refah ve mutluluk getirmeyi hedefleyen bir tiptir, ancak buna önce kendi ailesinden başlar. Bu durum gerçekleştiğinde artık kahramanı mutlu ve huzurlu bir hayat beklemektedir.

AİLENİN KURULUŞ AŞAMALARI

Destanlarda ailenin hangi aşamalardan geçilerek kurulduğunu pek çok destandan takip edebilmekteyiz. Tabii ki destanların tümünde evlilikle ilgili

aynı derecede bilgi bulmak mümkün değildir. Bazı destanlarda evlilikle ilgili çok az bilgi verilirken bir kısım destanda ise bir ailenin nasıl kurulduğu ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır. Örneğin Oğuz Kağan destanında kahramanın gördüğü bir kızı sevdiği ve onunla evlendiği anlatılır. Bunun dışında evlilikle ilgili başka bir bilgi verilmez. Oğuz'un evlendiği kızların ilki gökyüzünden ışık içinde iner. Oğuz bu kızla evlenir ve Gün, Ay, Yıldız adlı üç oğul sahibi olur. Diğer eşini ise göl ortasındaki bir ağacın kovuğunda bulur ve onunla da evlenir. Ondan da Gök, Dağ, Deniz adlı üç oğlu dünyaya gelir (Ergin 1988: 15-16). Bu destanda evlilik bölümüne, sadece Oğuz'un evlendiğini ve evliliklerinden altı çocuk sahibi olduğunu belirtmek için yer verilmiştir. Bununla birlikte Dede Korkut Kitabı'nda, Manas'ta, Alpamiş'ta, Köroğlu'nda ve pek çok güney Sibiry Türk destanında kahramanların evlenmeleri geniş bir şekilde anlatılmıştır.

Türk destanlarında evliliğe, dolayısıyla aile kurmaya yönelik hazırlıklar, kahramanların küçük yaşlarından itibaren başlatılır. Bu hazırlığın destanlardaki adı "Beşik kertmesi" geleneğidir. Türk destan ve halk hikâyelerinden Bamsı Beyrek, Manas, Alpamiş, Kerem ile Aslı ve Tahir ile Zühre'de yer alan beşik kertmesi motifi, ileriye yönelik yapılan bir sözleşmeyi ifade etmektedir (Aça 1998: 232). Genellikle aşk konulu destanlarda ve halk hikâyelerinde görülen beşik kertmesiyle kahramanların aileleri, çocuklar daha doğmadan veya küçük bir çocuk iken onları nişanlarlar. Kahramanlar yetişip evlilik çağına geldiklerinde aileleri arasında yapılan bu sözleşmeden haberdar olurlar ve gereğinin yapılmasını isterler, ancak çoğu zaman taraflardan biri verdiği sözden döner ve anlaşmayı bozar. Bundan sonra kahramanların ayrılık süreci, birbirlerine kavuşabilmek için verdikleri mücadele dönemi başlar.

Dede Korkut Kitabı'nda Bamsı Beyrek ve Banı Çiçek daha doğmadan beşik kertmesi yapılırlar. Oğuz beyleri Kam Püre'ye, duayla oğul isterlerken Pay Piçen de kendisine kız istenmesini talep eder. Bu esnada Pay Piçen Bey, kızı olduğu takdirde Kam Püre'nin oğluna vereceğini söyler (Ergin 1997: 117). Tıva destanı Alday-Buuçu'da destan kahramanı beşik kertme âdetiyle evlendirilir. Alday-Buuçu, daha çocuğu yokken Uzun-Sarıg Kağan'la çocukları beşik kertmesi yaparlar. Alday-Buuçu, Uzun-Sarıg Kağan'ın kızına karşılık olarak gümüş, altın ve at verir. Çocuklar büyüyüp evlilik çağı geldiğinde Han-Şilgi atlı Han Buuday, beşik kertmesi kızı alabilmek için Uzun-Sarıg Kağan'ın yurduna gider, ancak burada onu bazı engeller beklemektedir. Han Buuday, beşik kertmesini alabilmek için Uzun-Sarıg Kağan'ın şartlarını yerine getirmek zorunda kalır (Ergun vd. 2004: 244-245).

Türk destanlarında beşik kertmesi geleneği zorlayıcı bir gelenek değildir. Çocukların daha küçük yaşlarda nişanlanmaları, geleceğe yönelik bir temennidir. Destanlarda da bu durum açıkça görülmektedir. Beyrek, Banı Çiçek'le beşik kertmesi yapılmıştır, ancak Banı'yı alabilmek için onunla mücadeleye etmek zorunda kaldığını görüyoruz. Güney Sibiry Türk destanla-

rında da beşik kertmesi âdeti geçmektedir, ancak orada da kahraman bazı engelleri aştıktan, kendisinden istenen şartları yerine getirdikten sonra evlenme izni alabilmektedir.

Türk destanlarındaki asıl aygın evlenme şekli seçerek evlenmedir. Destan kahramanı evleneceği eşini kendisi seçer ve bu uğurda mücadeleye girer. Eş adayı, genellikle kendi boyunun dışında, başka bir yurttan yaşayan bir bey veya han kızıdır. Bu bakımdan Türk destan kahramanlarının büyük oranda dışarıdan evlendiğini söylemek mümkündür. Türklerde dışarıdan evliliğin yaygın olduğu tarihi kaynaklarca da doğrulanmaktadır. Çin kaynaklarına göre Hun hükümdarları belli bir boydan evlenerek aslında boylar arasında kız değişimine gitmişlerdir. Bu durum destanlarda benzerlik göstermektedir. Türk kültürünün başyapıtlarından Dede Korkut Kitabı'nda İç Oğuz beyi Kazan'ın dayısı Dış Oğuz'dandır. Bamsı Beyrek ile Banı Çiçek birbirlerini tanımazlar, Kazan Bey'in oğlu "*yad kızı helalime destur versin*" derken Deli Dumrul, "*yad kızı helalim var*" der. Görüldüğü gibi bu ifadeler ve örnekler, Oğuzlarda dış evliliğin yaygın olduğunu göstermektedir (İnan 1988: 341-342).

Türk destanlarında bazı kahramanların ganimet yoluyla da evlendiğini görüyoruz. Manas Destanı'nda ganimet veya kaçırma yoluyla yapılan evliliklere rastlanmaktadır. Manas, iki eşini savaş meydanında ganimet olarak almıştır (Yıldız 1995: 613). Bu tarz bir evlilik de dışarıdan evlilik başlığı altında değerlendirilebilir.

Destanlarda genç alplar, evlenecekleri eşlerini bulmak için genellikle uzak ülkelere seyahat ederler, ancak alplar, uğrunda büyük tehlikelere atıldıkları eşlerinin de bazı özelliklere sahip olmalarını talep ederler. Dede Korkut Kitabı'nda Kanturalı'nın eşinden beklentisi oldukça farklıdır. Kanturalı, eşinin neredeyse kendi gibi bir alp olmasını istemektedir. Kanturalı, "*Baba men yirümden turmadın ol turmuş ola, men kara koç atuma binmedin ol binmiş ola, men kanlu kâfir iline varmadın ol varmış maña baş getürmiş ola*" der (Ergin 1997: 185). Böyle bir beklentinin oluşmasında şüphesiz dönemin yaşam şartları oldukça etkili olmuştur. Sürekli hareket ve mücadele halindeki bir toplumun fiziki güce ihtiyaç duyması nedeniyle kadınlardan da erkekler gibi kılıç kullanıp ata binmelerinin beklenmesi oldukça normaldir.

Destanlarda kahramanlardan evlilik için bazı şartları yerine getirmeleri istenir. Bu bazen güç gösterisi bazen de mal mülk olabilmektedir. Evlilik için mücadeleyi Dede Korkut Kitabı'ndaki Kanturalı boyunda bütün yönleriyle görebiliyoruz. Kanturalı, babasına kendisi için kız bulmasını istediğinde Kanlı Koca, her yeri gezer, ancak oğlunun istediği gibi bir gelin adayı bulamaz. Sonunda Trabzon tekürünün kızı Selcen Hatun'un Kanturalı'ya uygun bir eş olacağını düşünür, ancak kız için bir başlık konmuştur. Kanturalı, üç vahşi hayvana galip gelmek olan bu başlığı yerine getirebileceğini

söyleyerek Trabzon'a hareket eder. Söylediği gibi üç hayvanı yenip Selcen Hatun'u kendine eş olarak almayı başarır (Ergin 1997: 193).

Dede Korkut Kitabı'ndaki Bamsı Beyrek boyunda da kız için bazı şartların öne sürüldüğünü görüyoruz. Biraz abartılı istekler olsa da bu isteklerde başlık geleneğinin etkisi vardır. Bamsı Beyrek, beşik kertmesi Banı Çiçek'le evlenmek istediğinde Banı'nın ağabeyi Deli Karçar, kız kardeşi için *"Biñ buğra getürüñ kim maya görmemiş ola, biñ dahı aygır getürüñ kim hiç kısırağa aşmamış ola, biñ dahı koyun görmemiş koç getürüñ, biñ-de kuyruksuz kulaksuz köpek getürüñ, biñ dahı püre getürüñ"* der (Ergin 1997: 126-127). Bamsı Beyrek'in evliliği, bu şartlar yerine getirildikten sonra gerçekleşir.

Manas, Kanıkey'le evlenmek istediğinde kız için çeşitli mallar istenir. Destanda buna "kalım" adı verilir: *"on oyuğu dolduracak/Yalkıyı sürüp gel! deyip/Kırk oyuğu dolduracak/Koyunu sürüp gel! deyip/Yüz oyuğu dolduracak/Sığırı sürüp gel! deyip/Dört oyuğu dolduracak/Deveyi sürüp gel! deyip/Fazla malı salmaz mı?/Bulursa sürüp gelmez mi?"* (Yıldız 1995: 625-626). Görüldüğü gibi Manas'tan kıza karşılık olarak onlarca koyun, at ve deve istenmiştir. Manas'ın ailesi "kalım/başlık" olarak istenen hayvanları kızın babasına götürerek Kanıkey'i gelin olarak alırlar.

Türk destanlarında kahramanın eşine kavuşması ve bir aile hayatına adım atması düğünle gerçekleşir. Destanlarda bu tarz kutlamalara veya törenlere genellikle "toy" adı verilir. Destanlardaki toyların içerikleriyle ilgili olarak ise bazı kaynaklar ayrıntılı bilgiler içermektedir. Dede Korkut Kitabı bu kaynakların başında gelir. Bu kitapta yer alan Bamsı Beyrek boyundaki toy tasvirlerinden hareketle destanlardaki toyların yapısı üzerine yorum yapmak mümkündür. Bu boyda belirtildiğine göre toyda ozan kopuz çalıp şiir söylemekte, düğüne katılanlar için yemekler hazırlanmakta, ok atma yarışmaları düzenlenmekte ve kadınlar kendi aralarında oynamaktadırlar (Ergin 1997: 145-149). Aslında Dede Korkut Kitabı'ndaki evlilik toyları, içerik olarak diğer toylardan çok farklı değildir (Duymaz 2005: 53-54). Türk destanlarındaki toylarda bol bol yeme içme, at yarışı, ok atma, güreş ve ozan dinleme söz konusudur. Örneğin Tıva destanlarındaki toylarda da dağ gibi et, deniz gibi rakı hazırlanır. Günlerce insanlar yiyip içip eğlenirler (Ergun vd. 2005: 190).

Evlilik toylarıyla ilgili ayrıntılı bilgileri Köroğlu ve Yusuf-Ahmet destanlarında da bulmak mümkündür. Köroğlu'nun Türkmen versiyonunda Davut Serdar için toy hazırlığı yapılırken bütün obalara, şehirlere atlılar gönderilir, yediden yetmiş yediye herkes toya davet edilir, toy öncesi avcılarının ava çıkar, altı ve sekiz kanatlı çadırlar kurulur, oğlak kapma ve ok atma yarışmaları düzenlenir. Davut Serdar'ın evlendiği kız, yabancı bir yurttandır, ancak toy Türkmen geleneklerine göre yapılmıştır. Toy günü geldiğinde At yarıştıracaklar atlarını tımar edip gezdirirler, pehlivanlar güreş hazırlıkları yaparlar, bahşılar ise dutarlarını akort etmeyle meşgul olurlar (Şahin 2011: 208).

Yusuf Ahmet destanında da geniş toy tasvirleri varır:

“Kırk otağ ile otuz çadır diktirilip, üç yüz koyun, yüz sığır, altmış at, otuz deve kestirilmiş; dört yüz deve yükü pirinç getirilip altmış aşçıya yemek yaptırılmaktadır. Keskin nişancıları atış yapıp pehlivanları güreşmekte, iyi at biniciler at yarıştırmakta yiğitler koşuşturmakta yaşlılar kuyruk kapmakta, bilgeler sohbet etmekte, yiğitleri tüfek atmakta, kadınları tandırda ekmek pişirmekte, sarvanlar deve güreştirmekte, maskaralar oyun oynamakta, cambazlar iplerde zıplamakta yüz türlü hünerlerini göstermekte, halk ise yayılıp oturmakta.” (Durdıyev vd. 1995: 152).

Yeni unsurların da yer aldığı bu toyda yine Türklerin toy anlayışını görüyoruz. Türk destanlarında çadır diktirme, et ağırlıklı yeme içme, ok atma, güreşme, at ve deve güreştirme, toyların vazgeçilmezleri arasında yer alır.

Ayrıca destanlardaki aileler, kahramanın yurdunda kurulur. Kahraman, kendisine layık kızı uzak ülkelerde arayıp bulur ve onunla birlikte yurduna geri döner. Bu açıdan Türk destanlarında ataerkil bir yapının hâkim olduğunu söyleyebiliriz. Türk destanlarında kahramanın, düşmanla mücadele etmenin yanında evlenerek bir yuva kurması, bu destanları yaratan toplumun aileye verdiği önemin bir sonucu olarak değerlendirilmelidir. Kahraman, toplumun bir ferdi olarak yurdunu ve halkını korumanın yanı sıra sağlıklı bir toplum için aile kurmakla da görevlidir. Bunun için de doğduğu ve büyüdüğü toplumun gelenek ve göreneklerine tabidir.

AİLE BİREYLERİ VE İLİŞKİLERİ

Baba

Türk destanlarında baba, ataerkil toplum yapısının da etkisiyle ailenin asıl koruyucusu ve otoritesi konumundadır. Aile, parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kaldığında babalar devreye girer ve ailesinin selametini sağlar. Pek çok Türk destanı, eşini veya çocuklarını kurtarmaya çalışan bir babanın maceralarını anlatır, çünkü toplumun babaya biçtiği misyon, aileyi korumak ve gerektiğinde düşman elinden kurtarmaktır. Dede Korkut Kitabı'nda geçen Salur Kazan'ın evinin yağmalandığı boyda Kazan, ava çıktığında yurdunu düşman yağmalayarak annesini, eşini ve oğlunu esir alır. Durumdan haberdar olan Kazan, hikâye boyunca aile fertlerini kurtarmaya çabalar ve sonunda da başarılı olur. Yine Kazan Bey, başka bir boyda oğlu Uruz'u düşman elinden kurtarır (Ergin 1997: 96-115, 172-176).

Tıva Türklerinin destan kahramanı Alday-Buuçu, Dag-İrgek'e tutsak olan oğlunu kurtarır. Avlanmak için evinden ayrılan Han Buuday, av esnasında dev gibi Dag-İrgek'in elinde tutsak kalır. Oğlunun avdan dönmediğini gören yaşlı Alday-Buuçu, silahlarını kuşanarak onu aramaya çıkar. Oğlunun devasa bir yaratık elinde tutsak olduğunu gören Alday-Buuçu, yaşlılığına

aldırmadan Dag-İrgek'le savaşarak oğlunu kurtarır. Aynı destanda Han-Buuçu, bir gece uyandığında karısının yanında olmadığını görünce karısını kaçıran Erlik-Lovuñ kağanla savaşmaya gider. Arı-Haan ise, Şara Melçen-Haan tarafından kaçırılan gelinini ve mal mülkünü obasına geri getirir (Ergun vd. 2005: 272-275, 275-277, 56). Buna benzer başka örneklerde de baba, dağılan ailesini tekrar bir araya getirerek aslında toplumsal düzeni, kozmosu yeniden inşa etmektedir.

Destanlarda babalara düşen önemli görevlerden bir diğeri de oğlun eğitilmesini, hüner ve erdem sahibi bir alp olmasını sağlamaktır. Dede Korkut Kitabı'nda "*oğul atadan görmeyinçe sufra çekmez*" denilerek oğlun ancak babasından görerek bazı meziyetleri edinebileceği ifade edilmiştir (Ergin 1997: 74). Salur Kazan'ın oğlu Uruz'un tutsak olduğu boyda Kazan, oğlunun savaşmayı, alplığı öğrenemediğinden yakınırken oğlunun sözleri, baba-oğul ilişkisini yansıtır niteliktedir: "*Hüneri oğul atadan mı görür öğrenür, yohsa atalar oğuldan mı öğrenür, kaçan sen meni alup kâfir serhaddına çıkarduñ kılıç çalup baş kesdün, men senden ne gördüm ne öğrenem*" (Ergin 1997: 156). Bu sözlerden sonra oğlunu haklı bulan Kazan, onunla birlikte avlanmaya çıkar. Amacı, oğlunun ata binmeyi, ok atmayı ve kılıç kullanmayı öğrenmesidir. Av esnasında düşmanın saldırısına uğrayan Kazan burada da oğluna düşman kimdir, nasıl hareket eder, kendileri düşmana karşı neler yapar, bunları birer birer izah eder (Ergin 1997: 157-158). Alday-Buuçu'da baba, oğluna avlanması için ok ve yay yapar, ata binmeyi öğretir (Ergun vd. 2004: 213-222). Köroğlu ise oğlu Ayvaz'a düşman karşısında nasıl savaşacağını telkin eder (Şahin 2011: 181).

Babaların görevleri oğlun eğitimiyle sona ermez. Baba, oğluna ayrı bir hayat kurmakla da görevlidir. Oğlun evlenmesinde ve kendi başına yeni bir hayata başlamasında asıl yardımcı babadır. Manas'ın babası Cakıp Han, oğlunun evleneceği kızı bulabilmek için yurdundan ayrılır ve uzak ülkelere gider. Sonunda bir çobanın tavsiyesiyle Temir Han'ın kızı Kanıkey'de karar kılar (Yıldız 1995: 613-616). Boğaç'a Oğuz beylerinin huzurunda ad veren Dede Korkut'un sözlerinden babanın ad almış, kahraman olmuş, daha başka bir ifadeyle erkek olmuş oğluna neler verdiğini anlıyoruz. Dede Korkut, Boğaç için babasından beylik, taht, at, deve, koyun, ev ve cübbe ister. Dirse Han da oğlunun ad almasına yetecek bir kahramanlık yaptığını öğrenince istenenleri ona bağışlar (Ergin 1997: 82-83).

Babaların oğullarını eğitmelerinde ve oğullarının kendilerine ait bir hayat kurmalarına yardımcı olmalarında ailenin ve toplumun devamlılığını gözetme de söz konusudur. Baba, oğlunu da kendisi gibi alp yaparak aslında kendini güvene almaktadır, çünkü babadan sonra aileye ve yurduna sahip olarak adını yürütecek olan oğuldur. Bu yüzden baba, mirasını oğluna veya oğullarına bırakmadan önce onların da yetkin bireyler olmasını isterler. Oğuz Kağan, akınlarını tamamladıktan sonra ülkesini oğulları arasında paylaştırır ve onlara şöyle der: "*Ey oğullarım, ben çok aştım; çok vuruşmalar*

gördüm; çok kargı ve çok ok attım; atla çok yürüdüm; düşmanları ağılattım; dostlarımı güldürdüm. Ben Gök Tanrı'ya (borcumu) ödedim. Şimdi yurdumu size veriyorum dedi..." (Ergin 1998: 25). Oğuz bu şekilde hem ülkesini hem de ideallerini oğullarına bırakır. Onların da bu yolda yürümeleri gerektiği mesajını verir.

Oğuz Kağan destanının İslami versiyonunda ve Dirse Han Oğlu Boğaç Han boyunda olduğu gibi Türk destanlarında babayla oğul bazen karşı karşıya gelmelerine rağmen genellikle birbirlerini tamamlayıcı niteliklere sahiptirler. Bazı durumlarda babalar oğullara yardımcı olup onları zor durumlardan kurtarırlarken bazen de oğullar babalarını içine düştükleri karışadan çekip alırlar. Bu konuya oğul bahsinde temas edileceğinden daha fazla bilgi vermeye gerek görmüyoruz.

Destanlarda bey, han gibi unvanlarla anılan erkek kahramanlar, diğer bir ifadeyle babalar, eşlerine karşı sevgi saygı beslerler. Dirse Han'ın eşine hitabı buna güzel bir örnektir: *"Berü gelgil başum bahtı ivüm tahtı/İvden çıkup yoriyanda selvi boylum/Topuğında sarmaşanda kara saçlum/Kurulu yaya beñzer çatma kaşlum/Koşa badem sığmayan tar ağızlum/Kavunum viregüm düvlegüm"* (Ergin 1997: 79). Dirse Han'ın, eşine karşı bu güzel sözleri söylemenin ötesinde onun düşüncelerine de değer vermesi, ailede babanın yanında annenin de söz sahibi olduğunu ve eşler arasında sağlıklı bir fikir alışverişinin bulunduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Destanlardaki baba bahsinde kahraman anne karnında iken veya dünyaya geldikten hemen sonra babasının düşmanlarca öldürülmesine de değinmek gerekir. Pek çok destanda kahramanlar, babalarıyla anılırken bazı destanlarda babalar, çok kısa bir süre sahne alırlar. Destan kahramanları da babasını tutsak eden veya öldüren düşmanlardan öç alabilmek için mücadeleye girişirler. Maaday-Kara destanında kahramanın ailesi obalarına saldıran düşmanlarca esir edilip öldürülmüştür. Tıva ve Şor Türklerinde olduğu gibi güney Sibiry Türk destanlarında da babaları öldürülmüş veya tutsak edilmiş kahramanlara rastlıyoruz. Dede Korkut Kitabı'nda da babası tutsak olduğu için babasız büyüyen ve durumdan haberdar olduktan sonra babasını kurtaran alpların yer aldığını biliyoruz (Aça 2003: 67-75). Bütün bu örneklerde destan kahramanları ister babası öldürülmüş, isterse tutsak edilmiş olsun sonuçta babasının intikamını almak için akına çıkarlar. Bu yönüyle aslında yetimlik, destan kahramanı için hareket kaynağıdır. Neden yetim kaldığını öğrenen kahraman aday, gücünü ve cesaretini ispatlama imkânı bulur.

Anne

Türk destanlarında kadın karşımıza çoğunlukla sevgili, eş, kız kardeş ve anne olarak çıkmaktadır. Kadın, asli unsur olmanın ötesinde destanlarda tamamlayıcı bir unsur olarak yer alır (Reichl 2002: 321). Diğer bir ifadeyle destanlarda kadınlar, kahramana bağlı olarak yer alırlar ve anlatıda ko-

numları da kahramanla olan ilişkilerine göre şekillenir. Destanlarda kadının bu durumunu Mehmet Aça şöyle ifade eder: “Kahramanlık konulu destanlar, “alp” tipini temsil eden erkek kahramanlar etrafında gelişen olayları anlatmaktadırlar ve kadınlar, bu tür kahramanlık anlatılarında, bazı arkaik destanlarla merkezinde kadınların yer aldığı kahramanlık destanlarının dışında, belirleyici bir rol oynamamaktadır. Kahramanlık destanlarının, atlı-göçebe medeniyetin bir gereği olarak, toplumsal hayatın erkekler tarafından biçimlendirildiği dönemlerin mücadelelerini anlattığı düşünülürse, bunun hiç de yadırganacak bir durum olmadığı görülecektir.” (Aça 2007: 76). Aça’nın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere erkek egemen bir toplumda ve özellikle fiziki güce ihtiyaç duyan bir kültürde kadının merkezi bir rol üstlenememesi normaldir, ancak durum bunlarla sınırlı değildir. Kırk Kız ve Harmandeli gibi bazı Türk destanlarında asıl kahramanlar, kadındır. Onlar da tıpkı erkek kahramanlar gibi olağanüstü bir güce ve savaşma yeteneğine sahiptirler. Bu bakımdan destanlarda kadınların tamamıyla pasif birer varlık oldukları sonucunu çıkarmak doğru değildir. Özellikle destanlardaki anneler, kahraman üzerinde ve destandaki olayların yönünü tayin etmede oldukça etkindirler.

Destanî anlatımların bizzat kendilerinde de pasif kadın modelinin istenmediği, onun yerine aile düzenini sağlayıcı, ailenin birliğini ve işleyişini düzenleyici kadınların talep edildiğini görürüz. Örneğin Dede Korkut Kitabı’nda ozan ağzından “solduran sop”, “tolduran top”, “ivüñ tayağı” ve “niçe söyler-iseñ bayağı” olmak üzere dört kadın tipine yer verilir. Bunlardan üçü olumsuz niteliklere sahipken “ivüñ tayağı” adı verilen kadın tipi ise takdir edilmektedir. Olumlu taraflarıyla öne çıkan bu tip, “yazıdan yabandan ive bir konuk gelse, er adam ivde olmasa, ol anı yidürür içürür ağırlar azizler gönderür. Ol ‘Ayşe Fatıma soyıdur hanum. Anuñ bebekleri yetsün. Ocağuña bunçılaysın avrat gelsün.” şeklinde tanıtlır (Ergin 1997: 76). Görüldüğü üzere övülen kadın, evde erkek yokken onun eksikliğini hissettirmeden gerekeni yapan bir kadındır.

Kadının anne olarak yer aldığı destanlarda ailedeki komunun daha güçlü olduğunu söyleyebiliriz. Ailede annelerin fikri alınır ve tavsiyelerine uyulur. Dirse Han, çocuksuzluğu nedeniyle Bayındır Han’ın toyunda kara otağa oturtulduğunda doğruca eşine gidip durumu anlatır ve çözüm için eşinin düşüncelerini merak eder. Eşi de çocuk sahibi olmak için büyük bir toy düzenleyerek iç Oğuz ve dış Oğuz’un beylerini bir araya getirmesini, açlarını doyurmasını, çıplakları giydirmesini, borçluyu borcundan kurtarmasını, ancak bu şekilde Tanrı’nın kendilerine bir çocuk bağışlayacağını söyler. Dirse Han, eşinin bu tavsiyesini yerine getirerek bir oğul sahibi olur (Ergin 1997: 80-81). Manas Destanı’nda Cakıp Han, Manas için Kanıkey’i istediğinde kızın babası beylerine ve eşine bu durumu anlatır. Onların fikirlerine başvurur. Bazı beyler, Manas’a kız verme taraftarı değilken, kızın annesi kocasını ikna ederek kızını Manas’a verir (Yıldız 1995: 624-625).

Ailede ve toplumda annelere de bazı görevler yüklenmiştir. Bunlardan ilki çocuğun bakımıyla ilgilidir. Dede Korkut “*ağ südin toya emzürse ana görklü*” diyerek annenin ilk görevinin çocuğu doyurup büyütmesi olduğunu dile getirir (Ergin 1997: 75). Destanlarda babalar, oğulların eğitiminden nasıl sorumlu ise anneler de kızların yetişmesinden birinci dereceden sorumludurlar. Dede Korkut bunu “*kız anadan görmeyinçe öğüt almaz*” diyerek kısa ve o kadar da öz bir halde anlatır (Ergin 1997: 74).

Annelerden eşlerine vefalı olmaları ve namuslarına sahip çıkmaları da istenir. Türk destanlarında ölümü pahasına da olsa eşine sadık kalan çok sayıda anne vardır. Salur Kazan’ın evinin yağmalandığı boyda düşman, yağmada pek çok kadını tutsak almıştır, ancak bunlardan Kazan’ın eşini tesit edememektedir. Burla Hatun’u ortaya çıkarabilmek için oğlu Uruz’dan alınan eti kıyma yaptırıp kadınlara yedireceklerdir. Onlara göre Burla Hatun, oğlunun etini yemeyeceğinden kendini ifşa edecektir. Boyu Uzun Burla Hatun, kâfirlerin kendisi hakkındaki ahlaksız düşüncelerini öğrendiğinde durumu oğlu Uruz’a bildirir. Oğlunun tavrı nettir. Uruz, annesine gerektiğinde oğlunun etini yemesini, asla düşmanın yatağına girmemesini, Kazan’ın namusunu ayaklar altına aldırmasını öğütler. Burla Hatun da oğluyla aynı fikirdedir, Kazan’a sadık kalır (Ergin 1997: 105-107).

Erkeklerde olduğu gibi kadınlar da eşlerine sevgi ve saygılarını ifade ederler. Dirse Han’ın eşi, kocasına hitap ederken oldukça nazik ve sevgi doludur: “*Berü gelgil başum bahtı ivüm tahtı/Han babamuñ güyegüsi/Kadın anamuñ sevgüsi/Atam anam virdügi/Göz açuban gördüğüm/A Dirse Han*” (Ergin 1997: 86).

Bazı durumlarda anne, baba ve oğul arasında denge unsurudur. Babanın ve oğlun muhtemel sürtüşmelerini veya anlaşmazlıklarını anne ortadan kaldırır. Dirse Han, kırk namert yiğidin yalan sözüne bakarak oğlu Boğaç’ı öldürmeye kastettiğinde bu durumu normale döndüren Dirse Han’ın eşidir. Bu boyda anne, oğlu için düşmanlarla savaşmaya ve oğlu uğruna canını vermeye razı olduğunu açık bir dille ifade ederek oğlunu aramaya çıkar. Oğlunu ölmek üzere iken bulan ve iyileştiren anne, bozulan aile düzenini yeniden tesis eder (Ergin 1997: 83-90). İdeal bir anne ve eş olarak değerlendirilebilecek Dirse Han’ın eşi ve Boğaç’ın annesi olan bu kadın, “*kadının aile içinde baba kadar ve hatta ondan daha önemli olduğunu gösteren bu kadın karakter Türk toplumunda ailenin ayakta durması ve devamlılığı için kadının konumunu vurgular.*” (Ekici 2000: 126).

Destanlarda anneler oğullarına değer verirler, gerektiğinde onlar için yapamayacakları bir şey yoktur. Reşideddin Oğuznamesi’nde Oğuz Han’ın annesi, oğlunun hayatını kurtarmak için oğlu tarafından rüyada tebliğ edilen dini benimsemiştir. Burada anne, tıpkı Dirse Han ve Boğaç arasında dengeyi tutturmaya çalışan anne figürüyle benzeşmektedir. Oğlunun dinini benimseyen anne, kocası Kara Han’ın tepkisini çekmemek için bu durumu eşine söylememiştir (Aça 2007: 79-80). Boğaç’ın annesi, oğlu için canını

vermeye hazırdır. Uruz'un annesi, oğlunun düşman elinde kalmasından büyük acı duyar ve kendini paralar (Ergin 1997: 107-108). Özellikle Uruz'un annesi, av dönüşünde oğlunu Kazan'ın yanında göremeyince nasıl oğul sahibi olduğunu, oğlunu ne kadar sevdiğini ve onun için her şeyi yapmaya hazır olduğunu defalarca dile getirir (Ergin 1997: 163-166). Ayrıca annelerin oğulları üzerinde de etkinlikleri oldukça fazladır. Boğaç, kendisini öldürmek isteyen babasını, annesinin isteğiyle kırk namert yiğidin elinden kurtarmaya gider (Kaplan 1976: 46-47). Manas'ın annesi oğlu öldükten sonra onun emanetlerine sahip çıkar. Cakıp Han ve iki oğlu, Manas'ın oğlu Semetey'i öldürmek istediklerinde buna anne mani olur. Dul kalmış gelinine destek olur, torununu da diğer beylerin şerrinden korumaya çalışır. Hatta bu uğurda eşini terk eder ve sıkıntı çeker. Aynı destanda Kanıkey de bir anne olarak kendini oğlunu korumakla görevli kabul etmektedir. Semetey, düşmanla karşılaşmaya çıkacağı sırada Kanıkey de onunla birlikte savaşmak ister (Yıldız 1995: 492, 495).

Annelerin oğullarına verdikleri bu değeri aslında onların kendi değer ve kıymetini de yükseltmektedir. Destan kahramanını doğran ve alplık çağına kadar koruyup kollayan anne, oğlunun babasıyla veya toplumun diğer fertleriyle yaşadığı sorunları çözmede aktif bir role sahiptir. Annenin etkinliği sadece oğluyla sınırlı değil, baba ve kız çocuklarını da kapsayacak şekilde oldukça geniştir. Eşine erkek bir çocuk, alp adayı ve bir kahraman doğurmuş olan anne, ailede alınan kararlarda da söz söyleme hakkına sahiptir. Destanlardaki ataerkil ve dolayısıyla erkek egemen toplum yapısına bakarak bunun aksini iddia etmek de zaten doğru olmayacaktır. Mücadelede, harekette erkek kahramanlar önemlidir, ancak ailenin işleyişinde, ailenin geleceğini etkileyecek kararların alınmasında ve işletilmesinde kadının üstlendiği önemli rolü de görmek gerekir. Bu bakımdan Türk destanlarında Türk kültürünün genel çizgisine de uygun olarak ailede varlığı belli, eşinin ve çocuklarının yanında güçlü bir anne figürünün yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Oğul

Destanlarda olayları hareket ettiren, düşmanla olağanüstü bir mücadeleye giren asıl kahramanlar, toplumun genç erkekleridir. Bu yüzden pek çok Türk destanı bu kahramanların adıyla anılır. Başka bir ifadeyle Türk destanları, ergenlik çağına gelmiş erkeklerin güç ve cesaret gösterisi yaptıkları akınlarını anlatır. Genellikle bir ailenin tek oğlu olan genç kahramanlar, toplum için oldukça kıymetlidirler. Bu kıymeti Dede Korkut, "*oğul atanuñ yeteridür, iki gözinüñ biridür.*" diyerek dile getirir (Ergin 1997: 74). Türk destanlarında aileler bir oğul sahibi olabilmek için uzun uğraşlar verip çok çeşitli yollara başvururlar. Bu durumu Türk destanlarının temel unsurları arasında gösterebiliriz. Kahramanın doğumunu anlatan destanlarda kahraman geç doğan bir çocuktur. Yaşlılık çağına gelmiş, biyolojik olarak çocuk

sahibi olma imkânları sona ermiş ailelerin olağanüstü güçlerin yardımıyla çocuk, daha doğrusu oğul sahibi oldukları görülür. Geç doğan bu oğullar genellikle ailenin tek çocuğudur. Manas, Semetey, Seytek ve Alman Bet, hep yalnız olmaktan şikâyetçidirler. Semetey'in kardeş isteği ve tek olmanın zorluklarını dile getirdiği bölümde kardeşe verilen değer ve aynı zamanda yalnızlığın zorluğu dile getirilmektedir: *"Atdan altı tane olmadım/Anadan iki tane olmadım/Her yalnızlık başımda/Yalnız ne yarattın başımı/Her yalnızlık başımda/Yalnız ne yarattın başımı/Ne almadın yaşımı/Yalnızlığın yüzünden/Argımak yığdım, at yığdım/Bir buudanca olmadı/Yalnızlığın yüzünden/Yiğit topladım, er topladım/Bir kardeşçe olmadı"* (Yıldız 1995: 499, 538).

Geç ve sıra dışı güçlerin etkisiyle dünyaya gelen çocuk, diğer insanlarda olmayan bir güç ve cesarete sahip olduğundan kahraman olmaya adaydır. Hatta bazı destan kahramanları, farklı olduklarını gösteren birtakım işaretlerle doğarlar. Oğuz Kağan doğduğunda yüzü gök, ağzı ateş kırmızısı, gözleri al, saçları ve kaşları kara, perilerden daha güzeldir. Oğuz, *"ışık, renk ve gökyüzü cisimlerinin adlarıyla örülü bir simgeler dünyası"* ile tasvir edilir (Duymaz 2007: 51). Doğumda olmasa da bebeklik döneminde Köroğlu'nun bütün vücudu kıllarla kaplıdır. Oğuz'un beden tasvirlerinde de yer alan bu özelliği Ali Duymaz, *"Tüylü olma veya vücudun tüylerle kaplı olması mitolojik bir tasavvur olduğu gibi olağanüstü gücün ve direncin de göstergesidir."* şeklinde yorumlar (Duymaz 2007: 51).

Kahramanın doğumu gibi adının konması da destanlarda ayrıntılı bir şekilde anlatılan sahneler arasındadır. Ad verme, bazı Türk destanlarında doğumdan hemen sonra gerçekleşirken Dede Korkut Kitabı'nda olduğu gibi ergenlik döneminde yapılan kahramanlığa bağlı olarak ad alan kahramanlar da vardır. Boğaç, boğayı, Bamsı Beyrek ise bezirgânlara saldıran yağmacıları yenerek ad almaya hak kazanmışlardır. Dede Korkut Kitabı'nda kahramana ad verme bir törenle yapılır ve bu tören de ergenlik çağına erişen genci kutsama anlamına gelir. Dede Korkut, bütün ad verme törenlerinde yer alır, kahramana ad koyar, Oğuz beyleri el açıp dua ederler, tıpkı bir kam gibi Dede Korkut da kopuzla efsunlu şiirler söyler (Duymaz 2004: 45). Cakıp Han, yıllar sonra bir oğul sahibi olduğunda ak boz kısrağ kestirir, oğlunun adını dört peygambere koydurur. Manas'ın oğlu Semetey'in adı da büyük bir toyda verilmiştir. Toya davet edilen aksakallar, çok düşünürler, ancak oğlana uygun bir ad bulamazlar. Bu esnada elinde asa, ak boz bir ata binmiş, ak sakallı bir ihtiyar ortaya çıkar ve çocuğa Semetey adını verir. Bu ihtiyar, Hızır'dır. Semetey'in oğlu Seytek de bir toyda ve gökten inan altın sakallı Ay-Koca'dan isim alır (Ergin 1997: 96-98). Alpamış Destanı'nın Özbek varyantında kahramanın ilk adı Hakimbek'tir. Destanda Şahimerdan Pir gelip Baybörü'nin oğluna Hakimbek adını koyar ve çocuğun sağ omzuna sağ elini vurur. Pirin elinin izi oğlanın omzunda kalır. Hakimbek'e Alpamış ismi ancak dedesinden kalma on dört batmanlık yayı çekerek ok atmasından sonra verilir. Ad verme sırasında diğer destanlarda olduğu gibi toy düzen-

lenmiştir (Ergin 1997: 95). Alday-Buuçu, büyük bir toy düzenleyerek oğluna ad konulmasını ister. Toya katılanlar oğlana uygun bir ad bulamamışken dokuz yüz doksan yaşında bir kadın, oğlana Han-Şilgi atlı Han Buuday adını koyar (Ergin 1997: 223).

Türk destanlarında aile kurumunun, özellikle de babanın asli görevleri arasında oğlun eğitilmesi, alplık için gerekli olan hüner ve erdemin oğla kazandırılması bulunur. Bu da oğlun gençlik döneminde yerine getirilmesi gereken bir görevidir. Bu yüzden destanlarda genç kahramanlar ava gitmeye ve avlanmaya teşvik edilirler. Başka bir deyişle Türk destan kahramanlarının eğitimi çoğunlukla avlarda gerçekleşir. Ali Duymaz'ın ifadesiyle *"avcılık başlangıçta bir geçim kaynağı olarak daha fonksiyonel bir yapı arz ederken sonraları daha ziyade savaş tatbikatı ve eğitimi görevi üstlenmeye başlamıştır."* (Duymaz 1999b: 188). Dede Korkut Kitabı'ndaki alpların büyük kısmı avda eğitilir. Gençler, silah kullanmayı ve savaşmayı avda öğrenirler. Salur Kazan, on altı yaşına gelmesine rağmen bir kahramanlık gösterip alp olamayan oğlunu eğitebilmek için ava götürür, ancak karşısına düşman çıkar, Salur Kazan'ın sözünü dinlemeyen Uruz, düşmana esir düşer (Duymaz 1999b: 188).

Babanın, oğluna karşı sorumlulukları olduğu gibi oğlun da babasına karşı bazı yükümlülükleri vardır. Bunların başında oğlun babasını sevip sayması ve adını devam ettirmesidir. Dede Korkut için de hayırlı oğul bu özelliklere sahiptir: *"Ata adını yorıtmayan hoyrad oğul ata bilinden inince inmeşe yig, ana rahmine düşünce toğmasa yig. Ata adın yorıdanda devletlü oğul yig."* (Ergin 1997: 74). Babanın yerine aileye sahip olma ve bu şekilde babanın adını sanını devam ettirme gibi sorumluluklar verilen oğullar, babalarını düşman elinden kurtararak da onlara olan sevgi ve saygılarını gösterirler. Konuyla ilgili Dede Korkut Kitabı güzel örnekler içermektedir. Boğaç, namert kırk yiğidin yalan sözlerine bakarak kendini öldürmek isteyen babasını, yine namert kırk yiğidin elinden kurtarır. Kırk namert yiğit, Boğaç'ın ölmediğini öğrenince bu kez Dirse Han'ı tutsak alıp kâfir ellerine götürürler. Babasının tutsak edildiğini duyan Boğaç, babasıyla daha önce yaşadığı sürtüşmeyi bir kenara bırakıp onu kurtarmaya gider. "Kazılık Koca Oğlı Yigenek Boyı" ise başlı başına tutsak bir babanın oğlu tarafında kurtuluşunu anlatır. Yigenek, Düzmürd Kalesi'nde tutsak bulunan babası Kazılık Koca'yı kurtarır. Yigenek'in babası, Bayındır Han'dan akın dileyip yurdundan ayrılır, ancak bir daha geri dönemez, düşmana tutsak olur. Bu arada Kazılık Koca'nın hamile eşi bir oğul doğur. Kendisinden saklanan babasının tutsak olduğu bilgisini öğrenen Yigenek, adı geçen kaleye giderek babasını kurtarmayı başarır. Emren ise babası attan düşüp ayağını kırdığında onun yerine düşmanla savaşarak bir nevi babasını düşmandan kurtarır (Ergin 1997: 90, 199-206, 218-224).

Babasını kurtaran oğullar arasında Uruz da vardır. Uruz, babası Salur Kazan'ı tutsaklıktan kurtarmıştır. Babası tutsakken oğlun babaya hitaben

kullandığı şu ifadeler Türk destanlarındaki baba ve oğul arasındaki sevgi bağlarının delilidir: “*A big baba işidürem/Amma ‘Arafatda irkek kuzı kurban için/Baba oğul kazanur ad için/Oğul da kılıç kuşanur baba gayretiyçün/Menüm de başum kurban olsun senün için*” (Ergin 1997: 160). Oğulun babasını kurtarması Türk destanlarında oldukça yaygın bir durumdur. Güney Sibirya Türk destanlarında da tıpkı Dede Korkut Kitabı’ndaki gibi bir yapı vardır. Tıva destanı Arı-Haan’da kahraman, Şara-Melçen Haan tarafından tutsak edilip bir çukura atıldığında Arı-Haan’ın eşi hamiledir ve bir oğul dünyaya getirir. Çocuk büyüüp diğer çocuklarla onarken babasının olmadığını öğrenir. Annesine babasının nerede olduğunu soran çocuk zorla da olsa babasının güneşe gittiğini ve bir daha geri dönmediğini öğrenir. Bunun üzerine kendine olağanüstü bir at bularak Han-Sayın Hovugun adını alan Arı-Haan’ın oğlu, babasını aramaya çıkar. Yolda önce babasının atına rastlar ve ondan babasının başına gelenleri öğrenir. Atın verdiği bilgiden hareketle babasının tutsak olduğu çukuru bulan oğul, çukurdan babasını çıkarmayı başarır (Ergun vd. 2005: 56). Köroğlu, Arap Reyhan’a tutsak düştüğünde oğlu Övez babasını kurtarmaya gelir, ancak Köroğlu, Övez’e savaş eğitimi vermemiştir, hemen orada elleri bağlı da olsa nasıl savaşacağını Övez’e anlatmaya başlar, hatta Övez’e oldukça sert cümleler sarf eder. Övez’in on beş yaşından on altı yaşına ayak bastığını, artık bir iş becermenin vakti geldiğini söyler. Övez, Köroğlu’nun sözlerinden sonra Arap Reyhan’a saldırır, onu attan düşürür, diğer yiğitlerin de yardımıyla Arap Reyhan’ı öldürür (Şahin 2011: 181).

Oğulun, babanın yanı sıra anneyi ve kardeşlerini kurtardığını da gösteren destanlar bulunmaktadır (Ergin 1997: 233). Bu örnekleri çoğaltmak mümkündür, ancak örnekler ne kadar çoğaltılırsa çoğaltılsın Türk destanlarında erkek çocukla ilgili temel hususlar öne çıkacaktır. Daha önce de belirtildiği gibi destanlarda erkek çocuk talep edilmekte ve onun eksikliği bir problem olarak algılanmaktadır. Destanların teşekkül ettiği dönemlerdeki yaşam şartları göz önüne alındığında bu durumun olağan olduğu zaten anlaşılacaktır. Burada açıklığa kavuşturulması gereken asıl husus, destanlarda ailenin ve toplumun erkek çocuktan beklentileridir. Doğumu, eğitimi, silahları ve atıyla sıradan insanlardan farklı erkek çocuklar, hem aile hem de toplumun birliği ve mutluluğu için hayati bir öneme sahiptirler. Anne ve babanın bütün ve sağlıklı bir aile kurması için lazım olan oğul, toplum içinse hareket ve huzur kaynağıdır. Ailesinin parçalanmasını, yok olmasını veya eziyet çekmesini önleyen oğul aslında toplumun bütünlüğünü ve devamlılığını sağlamaktadırlar. Ayrıca akına çıkararak düşmanlarıyla savaşan ve onları bertaraf eden oğul, ait olduğu topluluğun yaşam alanlarını genişletmiş, diğer kavimlere veya boylara siyasi ve ekonomik anlamda üstünlük sağlamanı da gerçekleştirmiş olmaktadır.

Kız

Türk destanlarında ailenin temel unsurlarından birisi de kız çocuklarıdır. Onlar, genellikle erkek çocuklar gibi çok fazla ön planda değillerdir, ancak onların da destan dünyasında belirli bir yerleri vardır. Destanlarda adı veya bahsi geçen kızlara baktığımızda bunların bazı ortak özelliklere sahip olduklarını görürüz. Doğumları ve eğitimleri hakkında fazla bilgi sahibi olmadığımız bu kızların, tıpkı erkek kahramanlar gibi ata binme, kılıç kullanma ve savaşılabilmek yetenekleri vardır. Hatta bazı durumlarda adı sanı belli bazı alpları bu kızlar mağlup edebilmektedir. Bu açıdan baktığımızda destanlarda daha çok aktif kızların yer aldığını veya alp karakterli kızların destanlara dâhil edildiğini söyleyebiliriz. Örneğin Dede Korkut Kitabı'nda geçen Selcen Hatun ve Banı Çiçek, alpların pek çok özelliğini taşırlar. İyi ata biner, iyi ok atarlar. Bir erkekle at yarıştıracak ve güreşebilecek hünere, güce sahiptirler. Kanturalı boyunda Selcen Hatun, alpların çektiği yayı çeker, attığı ok yere düşmez. Kanturalı uyurken düşman askeriyile savaşı, onu düşman elinden kurtarır (Duymaz 1999a: 370-371). Banı Çiçek ise Bamsı Beyrek'in hünerini sınar, Beyrek'le yaptığı yarışmalarda ondan geri kalmaz (Ergin 1997: 123-124).

Dede Korkut Kitabı'ndaki bu tiplerden başka Türk destancılık geleneğinde kadın tiplerin kahramanlıklarını anlatan destanlar da vardır. Karakalpak Türkleri arasından tespit edilen "Kırk Kız" destanı, bunlardan birisidir. Destanda bir kadın kahramanın önderliğindeki kırk kızın mücadeleleri anlatılır (Maksetov 1980). Türkmenistan'daki Köroğlu kollarından Harmandeli'de alp karakterli bir kızın mücadelesi anlatılır. Rum ülkesinin zenginlerinden Arslan Bay'ın on ikinci eşinden dünyaya gelen Harmandeli, erkek gibi büyütülmüş bir kızıdır. Çünkü Harmandeli'nin babası, erkek çocuk istemiş, ancak dileği gerçekleşmemiş, eşi bir kız çocuğu doğurmuştur. Buna rağmen Arslan Bey, kızını erkek kabul edip erkek gibi yetiştirmeye karar verir. Kız, on dört yaşına geldiğinde evlendirilmek istenir, ancak Harmandeli'nin kendisiyle evlenecek erkekte bazı istekleri vardır. Bunlar, güreşte ve bahşılıktaki Harmandeli'yi yenmektir. Üç yılda üç yüz bağşığı ve yiğidi mağlup eden Harmandeli, son olarak Köroğlu ile atışır ve güreşir. Her ikisinde de Köroğlu'nu mağlup eder (Mämmetyazov 1980: 684).

Destanlarda kızların savaşçı özelliklerinin yanı sıra vefaları da vurgulanır. Kızlar, evlenecekleri eşlerine karşı vefalıdır. Banı Çiçek, on altı yıl düşman elinde tutsak kalan Beyrek'i bekler. Beyrek tutsak düştüğünde Banı Çiçek, karalar giyer ve eşine şöyle hitap eder: "*Vay alduvağum iyesi/Vay alnum başum umudı/Vay şah yiğidüm vay şahbaz yigidüm/Toyınça yüzine bakmaduğum hanum yigit/Kanda gitdüñ beni yaluñuz koyup canum yiğit/Göz açuban gördüğüm/Köñül ile sevdüğüm/Bir yasdukda baş köyduğüm/Yolında öldüğüm kurban olduğum*" (Ergin 1997: 131). Segrek, tutsak olan kardeşini kurtarmak için akına çıkarken eşi, yıllarca Segrek'i bekleyeceğini, hep yoluna bakacağını ve üzerine erkek sineği bile kondurmayacağını,

ğını söyler (Ergin 1997: 228-229, Tural 1999: 81). Kızların erkek kardeşlerine karşı da aynı şekilde sevgi ve saygı beslediklerini söylemek mümkündür. Bamsı Beyrek düşman eline düştüğünde kız kardeşleri karalar giyerler. Onun yolunu gözleyip gelip geçenlerden onun haberini sorarlar (Ergin 1997: 139-142).

Destanlarda alplar gibi savaşan kızların yer alması ve Pay Piçen Bey'in bütün Oğuz beylerinin huzurunda kız çocuk talep etmesi, Türk destanlarında kızlara verilen değer yansımaları olsa gerektir (Ergin 1997: 116). Tabii ki kızlar, erkekler kadar önde değildir, ancak bunun sebebi, Türklerin kız çocuklarına karşı olumsuz düşünceler beslemesi de değildir. Öyle olsaydı Banı Çiçek, Selcen Hatun, Gülayım, Harmandeli gibi kızlar destan kahramanı haline gelemezlerdi. Onlara eşlerini ve aile fertlerini koruyucu ve kurtarıcı bir rol yüklenmezdi, ancak destanlardan takip edebildiğimiz kadarıyla bu roller kızlara verilmiştir. Kısacası, Türk destanlarında kızlar, tamamıyla anlatının ve olayların merkezinde yer almamakla birlikte sahneye çıktıkları bölümlerde toplumsal yapının asli unsurları olarak ailenin kurulmasına ve devamlılığının sağlanmasına önemli katkılar yapmaktadırlar.

SONUÇ

Yapılan tespit ve değerlendirmelerin sonucunda Türk destanlarında sağlam bir aile yapısının yer aldığı söylenebilir. Dünyanın yaratılmasından ve tabiatın şekillenmesinden sonra insanın ortaya çıkışını ve toplumsal yapının oluşumunu anlatan destanlarda aile, sosyal hayatın en temel unsurlarından birisi olarak tasvir edilir. Zaten destanlarda karşımıza hemen bir aile ve aile bireylerin özellikleri çıkar. Başka bir ifadeyle Türk destanlarında ilk olarak kahramanın ailesi tanıtılır. Anne ve babanın sosyal hayattaki konumlarından, yaşlarından ve varsa problemlerinden bahsedilir. Bu sayede destan kahramanının bir aileye mensup olduğu mesajı verilir. Kahraman da destan boyunca ailesinin ve toplumunun huzurunu bozmak isteyen düşmanlarla mücadele eder. Bazen tutsak olmuş anne babasını, bazen eşini veya kardeşini kurtarır. Düşmanlarını bertaraf edip ailesini ve toplumunu huzura ve rahata kavuşturan kahraman, kendisinden bekleneni yerine getirmiş ve kahramanlığını ispatlamış bir kişi olarak ailesiyle birlikte yaşamaya başlar. Destanlardaki bu olaylar, Türk toplumu ve özellikle de destan kahramanı için aile bütünlüğünün önemini vurgulayan örneklerdir.

Türk destanlarında tamamıyla meşru bir zeminde kurulmuş olan ailelerde töre egemendir. Babanın, annenin ve çocukların konumları belirlenmiştir. Aile üyeleri arasındaki ilişkilerde sevgi ve saygı ön plandadır. Kısacası Türk destanlarında kurumlaşmış, kuruluşu ve işleyişi birtakım kurullarla denetlenen sağlam bir aile olgusu vardır. Bu yapı içinde genç bireyler, yeni aileler kurmaya, diğer bir ifadeyle evliliğe teşvik edilir. Anne ve baba, ailenin saygın kişilikleridir. Çocuklar ve genç bireyler onlara saygı çerçevesinde yaklaşırlar. Anne baba da çocuklarına sosyal hayata adapte olabilmeye-

leri için gerekli eğitimi vermekle yükümlüdürler. Bütün bunlar, aslında destanlardaki Türk toplum yapısının gücüne de işaret etmektedir. Toplumun en küçük sosyal grubu olan ailenin sağlıklı temeller üzerinde yükselmesi doğal olarak toplumu da etkilemiştir. Destanlarda iç ve dış tehditler karşısında birlik olmayı ve zor durumlardan çıkmayı başaran bir toplumun varlığı ailedeki düzende ve sağlıklı işleyişte aranmalıdır.

KAYNAKLAR

- AÇA Mehmet (1998). *Kozı Körpeş-Bayan Sulu Destanı Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*. Doktora Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- AÇA Mehmet (2003). "Türk Kahramanlık Destanlarının Öksüz-Yetim Bahadırları". *Millî Folklor* VIII (58): 67-75.
- AÇA Mehmet (2007). "Reşideddin Oğuznâmesi'nde Kadın". *Millî Folklor* X (76): 76-92.
- DURDIYEV Kakacan ve Tecen Nepesov, (1995). *Magrupı, Yusup-Ahmet: Dessan*. Aşgabat: Magarif.
- DUYMAZ Ali (1999a). "Kanturalı Boyundaki Bazı Motif ve Unsurlar Üzerine". *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 8: 360-386.
- DUYMAZ Ali (1999b). "Dede Korkut Kitabı'nda "Hüner" ve "Erdem" Kavramları Üzerine". *IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı-Bildiriler*, Ankara: İLESAM Yay. 187-198.
- DUYMAZ Ali (2004). "Dede Korkut Kitabı'nda Alplığa Geçiş ve Topluma Katılma Törenleri Üzerine Bir Değerlendirme". *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten 1998/I*, Ankara: TDK Yay. 39-50.
- DUYMAZ Ali (2005). "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut'a Toy Geleneğinin Simgesel Anlamı ve Türk Paylaşım Modeli". *Karadeniz Araştırmaları*, II/5: 37-60.
- DUYMAZ Ali (2007). "Oğuz Kağan Destanı'ndan Dede Korkut Kitabı'na Kahramanların Beden Tasvirlerinin Sembolik Anlamları Üzerine Değerlendirmeler". *Millî Folklor* X (76): 50-58.
- EKİCİ Metin (2000). "Dede Korkut Kitabı'nda Kadın Tipler". *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri (19-21 Ekim 1999, Ankara)*, Ankara: AKM Yay. 123-138.
- ERGİN Muharrem (1988). *Oğuz Kağan Destanı (Tercüme, Metin, Sözlük)*. Ankara: Hülbe Basım ve Yayın Tic. A.Ş.
- ERGİN Muharrem (1997). *Dede Korkut Kitabı I Giriş-Metin-Faksimile*. Ankara: TDK Yay.

- ERGUN Metin (1997). "Manas Üçlemesinde Ad Verme Geleneği ve Bu Geleneğin Türk Kültürü İçindeki Yeri". *Manas 1000 Bişkek Bildirileri (Bişkek 26-31 Ağustos 1995)*, Ankara: AKM Yay. 93-98.
- ERGUN Metin ve Mehmet Aça (2004). *Tıva Kahramanlık Destanları I*. Ankara: Akçağ Yay.
- ERGUN Metin ve Mehmet Aça (2005). *Tıva Kahramanlık Destanları II*. Ankara: Akçağ Yay.
- ERGUN Metin (2006). *Şor Kahramanlık Destanları*. Ankara: Akçağ Yay.
- İNAN Abdülkadir (1998). "Türk Düğünlerinde Exogamie İzleri". *Makaleler ve İncelemeler*, I. Cilt, Ankara: TTK Yay. 341-349.
- KAPLAN Mehmet (1976). "Dede Korkut Kitabı'nda Kadın". *Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar 1*, İstanbul: Dergâh Yay. 41-54.
- MAKSETOV Kabıl (1980). *Kırk Kız Karakalpak Halkının Kaharmanlık Destanı*. Nökis: Karakalpakstan Baspası.
- MÄMMETYZOV Babış vd. (1990). *Göroğlu Türkmen Gahrımançılık Eposu*. Aşgabat: Türkmenistan Neşiryatı.
- ÖZKAN Fatma (1997). *Altın Arığ Destanı*. Ankara: Bilig Yay.
- REICHL Karl (2002). *Türk Boylarının Destanları (Gelenekler, Şekiller, Şiir Yapısı)*. Çev. Metin Ekici. Ankara: TDK Yay.
- ŞAHİN Halil İbrahim (2011). *Türkmen Destanları ve Destancılık Geleneği*. Konya: Kömen Yay.
- TURAL Sadık (1999). "Dede Korkut Destanlarında Aile". *Tarihten Destana Akan Duyarlılık*. Ankara: AKM Yay. 77-84.
- YILDIZ Naciye (1995). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü İle İlgili Tespit ve Tahliller*. Ankara: TDK Yay.
- YOLDAŞOĞLU Fazıl (2000). *Alpamış Destanı*. Aktaran: A. Canpolat ve A. Öz. Ankara: AKM Yay.